

MIONA GAJIĆ¹

POJEDINAC I DRUŠTVO IZ UGLA TEORIJE OSNAŽIVANJA U SOCIJALNOM RADU

Rezime

Osnovni cilj ovog rada je prikaz teorije osnaživanja i njenih osnovnih elemenata, prednosti i ograničenja, kao i identifikacija neophodnih promena važnih za poboljšavanje primene ovog koncepta u praksi, sa ciljem osnaživanja kako pojedinaca tako i društvene zajednice. Rad se zasniva na analizi postojeće naučne literature, a metod rada korišćen u radu je analiza sadržaja dokumenata. Kako bismo ostvarili navedene ciljeve neophodno je pre svega definisati osnovne pojmove važne za razumevanje teorije osnaživanja. Zatim ćemo se kratko osvrnuti na istorijski razvoj, a potom i na razvojni tok teorije i njenu poziciju u socijalnom radu. Detaljnije ćemo obraditi područja primene teorije osnaživanja na individualnom, grupnom i nivou zajednice. Kako bi ovaj rad bio potpuniji prikazaćemo i nekoliko istraživanja kao primere uspešnosti i pozitivnih ishoda primene ove teorijske perspektive i metode direktnog rada sa korisnicima. U zaključku ćemo se osvrnuti na neophodnost promena sistema socijalne zaštite i usvajanje novih veština i metoda rada zaposlenih kao i neophodnost osnaživanja korisnika u cilju razvoja novih nedostajućih usluga.

***Ključne reči:** teorija, osnaživanje, snage, marginalizacija, potlačene grupe.*

Uvod

Socijalni radnici se u svojoj praksi oslanjaju na mnoge teorije koje proizilaze iz drugih disciplina ili profesija kao što su sociologija, psihologija, medicina, pedagogija. Ipak način na koji oni primenjuju teoriju je jedinstven za praksu socijalnog rada. U literaturi postoji širok raspon definicija teorija socijalnog rada, koje zajedno doprinose identifikaciji uloge teorije u socijalnom radu. Neke od njih biće pomenute u ovom radu. Na primer Grin (Greene) definiše teorije kao načine na koje socijalni radnici

---

¹ Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, miona.gajic@fpn.bg.ac.rs

mogu da objasne zašto se ljudi ponašaju na određen način, da bolje razumeju kako okruženje utiče na ponašanje, kao i da predvide koji bi mogli da budu rezultati primene intervencija u socijalnom radu. Babi i Rubin (Babbie i Rubin) definišu teoriju kao sistematski skup međusobno povezanih izjava kojima se namerava objasniti neki aspekt društvenog života ili obogatiti naš osećaj o tome kako ljudi pronalaze smisao u svakodnevnom životu (Gentle-Genitty, Chen, Karikari, Barnett, 2014: 37-38).

Stručni radnici treba kritički da procene i razmisle o sopstvenoj praksi i primeni teorija i metoda u radu kako bi se utvrdilo šta deluje, šta funkcioniše, a šta bi trebalo izmeniti ili prilagoditi. Ovaj proces ustvari omogućuje socijalnom radniku da primenjuje teorije i metode za koje se utvrdi da su najprikladnije i najefikasnije za datu situaciju. Socijalni radnici imaju širok opseg teorija i metoda koje mogu primenjivati u praksi. Mogu koristiti jednu teoriju ili metod, a isto tako kombinovati različite. Langer i Lietz (2015) navode da postoji nekoliko pristupa primeni i integraciji teorije u socijalnom radu, a to su: stručni pristup, eklektički pristup, selektivno pozajmljivanje i kombinovanje dve teorije. Odabir teorija i metoda mora se bazirati na proceni situacije i onoga što je za korisnika u datom trenutku najprikladnije kao i na znanju kojim raspolaže stručni radnik (Teater, 2010). Zaključno, ukoliko teorija ili metoda nije funkcionalna u datoj situaciji, pogrešno je insistirati na daljoj upotrebi ili pretpostaviti da je korisnik „otporan“ na istu, već je potrebno izvršiti ponovnu procenu korisnika i situacije kako bi primenili pristup koji najviše odgovara i postavili zajedničke, ostvarljive ciljeve (Teater, 2010).

U skladu sa navedenim, osnaživanje ujedno predstavlja i *teorijski koncept i praktični model*. Socijalni radnici su ti koji osnažuju pojedince u cilju kreiranja promene njihovog ponašanja tako što će oni sami preuzeti odgovornost za promenu identifikujući sopstvene snage, prepoznajući i uklanjajući strukturalne prepreke ili koristeći neki drugi metod kao što je zastupanje. Blisko povezana sa teorijom konflikata, kritičkom teorijom i feminističkim pristupom, osnaživanje ima svoje korene u prepoznavanju i analizi razlika u moći. Osnovne pretpostavke pristupa osnaživanja baziraju se na činjenici da je opresija strukturalni fenomen koji ima dalekosežne posledice kako na pojedinca tako i na zajednicu. Te posledice ogledaju se u mortalitetu dece i mladih, zloupotrebi supstanci, drugim vrstama suicida/homicida, vršnjačkom nasilju i sl. Strukturne prepreke mogu se odnositi na nejednaku raspodelu bogatstva, moći, uticaj marginalizacije na određene

grupe u društvu (poput Roma, osoba sa invaliditetom, LGBT populacije), zatim nejednak i otežan pristup obrazovnom i zdravstvenom sistemu kao i neadekvatna zakonska regulativa. Sve navedeno uslovljava društvenu stratifikaciju gde se ljudi hijerarhijski grupišu na osnovu karakteristika poput roda, pola, vere, jezičke pripadnosti, invaliditeta, kulture, rase (Kletečki Radović, 2008).

„Bespomoćnost vodi do samodestrukcije i internalizovanog besa, očajja, apatije i lažnih uverenja o sopstvenoj (niskoj) vrednosti, opadanju samopouzdanja/poštovanja“ (Harris, 1993, prema Lee, Hudson, 2017: 150). Jaka mreža podrške i povezanost sa ljudima esencijalni su za razvoj pozitivnog identiteta i slike o sebi. Pretpostavka je da se takav self (slika o sebi) nalazi u zajednici sa drugima (Swenson, 1992, prema Lee, Hudson, 2017). Oslanjajući se na ovaj pristup pretpostavlja se da pojedinci u saradnji sa svojom porodicom, grupom kojoj pripadaju ili zajednicom mogu dovoljno da se osnaže u cilju suočavanja sa identifikovanim problemom (opresija, diskriminacija, ugnjetavanje). Teorija osnaživanja pojedinca vidi kao eksperta za svoje potrebe i situaciju. Socijalni radnik je taj koji pomaže u otkrivanju snaga i identifikovanju prepreka koje treba da se prevaziđu, ponašajući se kao vodič i učesnik umesto eksperta (Lee, 2011).

Definisanje osnovnih pojmova

Osnaživanje kao termin upotrebljava se u mnogim profesijama počevši od socijalnog rada, obrazovanja, medicine, psihologije, politike, teologije. „*Osnaživanje* se odnosi na procese kojima pojedinci, grupe ili zajednice dobijaju moć, autoritet, pristup društvenim resursima i kontrolu nad svojim životima. Preuzimanjem kontrole u sopstvenim životima i pristupanjem društvenim resursima, dobija se sposobnost ostvarivanja vlastitih i kolektivnih težnji, odnosno ostvarivanje važnih životnih ciljeva“ (Kletečki Radović, 2008: 220).

Pojam osnaživati (engl. empower) M. Webster (Merram Webster) definiše kao davanje moći ili ovlašćenja, omogućavanje ili dozvoljavanje, što navodi na činjenicu da moć može biti data drugome, dok na primer Barbara Simon (B. Simon) osnaživanje vidi kao reflektivni proces koji može biti iniciran samo od onih koji tragaju za moći, dok ostali mogu da pruže pomoć i podršku na tom putu (Lee, Hudson, 2017). Solomon (B. Solomon) osnaživanje definiše kao „proces gde socijalni radnik pokreće

niz aktivnosti, uključuje se u rad sa korisnikom ili korisnikovim sistemom s ciljem smanjenja bespomoćnosti koja je stvorena negativnim procenama temeljenim na pripadnosti stigmatizovanoj grupi“ (Kletečki Radović, 2008: 226). Osnaživanje za različite ljude ima različita značenja. „Može se definisati i kao sposobnost pojedinaca, grupa i / ili zajednica da preuzmu kontrolu nad svojim životom i ostvaruju sopstvene ciljeve, radi samoosnaživanja i pomoći drugima kako bi maksimalizovali kvalitet svog života“ (Adams, 2003: 8). Danas je pojam osnaživanja sastavni deo globalne definicije profesije socijalnog rada.

Osnaživanjem se utiče na tri nivoa, što govori o holističkom pristupu ovog metoda. Pre svega osnaživanje pojedinca rezultira boljim upoznavanjem sopstvenih potreba što vodi ka povećanju sopstvene moći i sigurnosti, a zatim i otvara mogućnost za prenošenje uticaja na druge što predstavlja interpersonalnu moć. Najzad, time se otvaraju mogućnosti uticanja na širi društveni kontekst što predstavlja političku moć (Kletečki Radović, 2008).

Pojam moći

Pojam moći teško je jednodimenzionalno definisati, ali predstavlja važan koncept za razumevanje ove teorije. Salancik i Fefer (Salancik i Pfeffer) tvrde da „je moć zapravo sposobnost onih koji je poseduju, da ostvare ono što im je namera“ (Salancik & Pfeffer, 1978, prema Džamić, Kostić, Stefanović, Arežina, 2015: 308). U smislu teorije osnaživanja moć se odnosi na mogućnost, dostupnost i kontrolu nad resursima u društvu. Pozitivan ishod procesa osnaživanja je sticanje moći pojedinaca i grupa ali na način koji ne ugrožava druge aktere u zajednici. (Ajduković, 2003). Moć ima različite aspekte i možemo je posmatrati iz različitih perspektiva, i to kao zaštitničku i saradničku moć kao oblike delotvorne moći ili opresivnu i nameštenu moć kao oblike ograničavajuće moći (Kletečki Radović, 2008).

Socijalni radnici i svi oni koji su u poziciji da koriste zaštitničku moć trebalo bi da budu svesni da svaka tendencija ka „zaštitarskoj praksi“ pre nego razvijanju saradnje i partnerskog odnosa može negativno uticati na sve one kojima je teško da sami mobilisu moć, a na ovaj način samo utvrđujemo njihovu nemoćnost umesto da se borimo protiv nje. Takođe, moramo da imamo na umu stepen uticaja stručnih radnika odnosno institucija socijalne, obrazovne, zdravstvene zaštite na stanje bespomoćnosti korisni-

ka (na primer osobe sa invaliditetom, osobe sa duševnim smetnjama, zatvorenici) i načine na koji oni učestvuju u kreiranju svakodnevnog života i zadovoljavanju elementarnih potreba (Kletečki Radović, 2008).

Pojam snage

Snage se mogu pronaći u bilo kojoj ličnoj osobini, sredini ili svojstvu koje podstiče napredak individue, grupe ili zajednice. Snage obuhvataju sve unutrašnje i spoljašnje faktore koji utiču na pozitivne ishode, prevladavanje teškoća, omogućavanje funkcionisanja u situacijama suočavanja sa stresom, razvijanje rezilijentnosti kroz korišćenje mreža podrške i sl. (Greene, Lee, 2002, prema Žegarac, 2015). U pogledu pojedinca snage mogu biti određene kompetencije, samopouzdanje ili aspiracije, a kod zajednica snage se mogu odnositi na razne mogućnosti, mreže podrške, resurse ili postojeće usluge (Teater, 2010: 39).

Pojam stigme

„Problem stigmatizacije odnosi se na iskustvo društvenog odbacivanja i gubitka statusa koji ljudi doživljavaju prilikom korišćenja određenih usluga“ (Spiker, 2014: 45). Postoje različite vrste stigmatizacije poput fizičke, mentalne ili moralne. Ukoliko ljudi poseduju neku vrstu fizičkog invaliditeta ili bolesti, odnosno određeni atribut koji ih vidno izdvaja od drugih često mogu doživeti stigmatizaciju. Isto tako mentalne stigme dovodimo u vezu sa postojanjem bolesti zavisnosti ili mentalnih oboljenja, dok su moralne uglavnom vezane za određeno činjenje koje se klasifikuje kao nemoralno te zbog toga ljudi bivaju odbačeni. Postoje stigme koje se odnose i na zavisnost od korišćenja socijalnih usluga. Različite vrste stigmatizacije se mogu i preplitati (Spiker, 2014, 45-46). Socijalni radnici odgovorni su za emancipaciju ovih ljudi, ljudi sa etiketama. Jasno je da perspektiva snaga gura socijalnog radnika da gleda dalje od stereotipa i usresređuje se na mogućnosti korisnika i planiranje njihove budućnosti.

Centralni i najvažniji koncept teorije osnaživanja je *participatorni rad* sa korisnikom (Teater, 2010). Postoje mnogobrojni razlozi za veće uključivanje korisnika u odluke koje ih se tiču, a među njima su na primer promocija građanskih vrednosti i socijalne inkluzije, kao i lično i profesionalno obrazovanje i razvoj. Biti saslušan i shvaćen ozbiljno zapravo je fundamentalno ljudsko pravo (Franklin, Sloper, 2006).

Istorijski koreni teorije osnaživanja

Procvat teorije osnaživanja u socijalnom radu javlja se 80-ih godina 20. veka. Iako neki autori govore o osnaživanju kao konceptu novijeg datuma, ipak možemo konstatovati da je ideja osnaživanja sastavni deo profesije socijalnog rada već dugo vremena. U ovom poglavlju daćemo sažet prikaz istorijskog razvoja teorije osnaživanja.

Gledajući unazad ideju i razvoj osnaživanja kao koncepta pre svega možemo naći u radu američkih socijalnih radnica Džejn Adams (Jane Addams) i Berte Reynolds (Berthe Capen Reynolds), koje su još početkom 20. veka isticale značaj antidiskriminatorne prakse u socijalnom radu boreći se za prava potlačenih manjina, marginalizovanih grupa, siromašnih, migranata, žena i dece (Robbins, Chatterjee i Canda, 1998, prema Kletečki Radović, 2008).

Istorijski gledano takođe, jedno od viđenja ove teorije pripisuje se Paulu Freiru (P. Freire), brazilskom edukatoru koji je posvetio svoj život i rad osnaživanju marginalizovanih grupa u Brazilu. Iako je poreklo njegovog viđenja vezano za pedagogiju, Freire je snažno verovao da promena kod pojedinaca i grupa ne treba biti kreirana po principu od gore ka dole u smislu pasivnog pružanja pomoći koju korisnici primaju od socijalnih radnika u vidu usluga. Takođe, na primer socijalni radnici u okviru zajednice ne bi trebali preduzimati aktivnosti u cilju određenih promena samo na osnovu vlastitih procena. Umesto toga, Freire zastupa model koji zahteva od socijalnog radnika ili bilo kod drugog stručnjaka da radi zajedno sa korisnicima kako bi otkrio koje su njihove potrebe i šta oni žele da se desi ili promeni. Ovaj koncept koristi se u cilju promena u zajednici i političkoj praksi kako bi se eliminisale socijalne i ekonomske nejednakosti, a isto tako može se primenjivati u radu sa pojedincima i njihovim vlastitim promenama (mikro praksa) (Langer, Lietz, 2015). Veliku pažnju konceptu osnaživanja i osveščivanja obespravljenih posvetio je u delu „Pedagogija potlačenih“ (1970), u kojem kaže: „pedagogija potlačenih je pedagogija ljudi uključenih u borbu za sopstveno oslobođenje“ (Freire, 2002: 33).

Kada govorimo o teorijama koje su usmerene na analizu faktora koji utiču na potlačivanje i marginalizaciju određenih društvenih grupa moramo pomenuti sledeće teorije koje su znatno uticale na utemeljenje glavnih ideja teorije osnaživanja. Ove teorije zalažu se za podizanje svesti u društvu o postojanju nejednakosti sa ciljem preduzimanja političke akcije i postizanja promena.

Radikalna i kritička teorija usmerene su na strukturalna objašnjenja društvene nejednakosti i potlačivanje kao i faktore koji tome doprinose poput pripadnosti određenoj klasi, posedovanje određenog društvenog statusa i sl. (Payne, 2005, prema Kletečki Radović, 2008). Prema radikalnim teoretičarima funkcija tradicionalnog socijalnog rada doprinosi održanju i opravdavanju opresivnog društvenog poretka kapitalizma baziranom na nejednakostima. Osnovni cilj savremenog socijalnog rada trebao bi da bude usmeren ka uspostavljanju inkluzivnijeg, humanijeg, ravnopravnijeg društva koje se bazira na principima participacije, jednakosti i socijalne pravde (Brkić, 2010).

Teorija osnaživanja sadrži neke elemente teorije konflikata, posebno ideju da je nejednaka raspodela moći prisutna u interakciji između pojedinca i njegovog okruženja i govori o socijalnoj i ekonomskoj nepravdi, individualnoj patnji i borbi (Lee, Hudson, 2017: 147-150). Teorija kulturnih konflikata nastaje iz pomenute teorije, i govori o tome kako kulturni konflikti mogu uticati na diskriminaciju prema na primer manjinskoj etničkoj ili religijskoj grupi u nekom društvu (Brkić, 2010). Navedeno znači da socijalni radnici treba da budu kulturno kompetentni kako bi primenili teoriju osnaživanja u radu sa grupama ljudi koje imaju drugačije sisteme verovanja, vrednosti, normi u odnosu na većinsku grupu.

Feminističke konceptualizacije imale su snažan uticaj na sagledavanje nasilja prema ženama u kontekstu kršenja osnovnih ljudskih prava kao i shvatanja značaja društvene reakcije i obaveze države da obezbedi mehanizme zaštite (Milić, 2002, prema Popović, 2011). Neophodno je konstatovati da je „ženska perspektiva“ koja za predmet svog proučavanja pristrasno uzima marginalnu polovinu čovečanstva – žene, dala ogroman doprinos u izučavanju društvenih pojava i teorija koje se bave nejednakostima u društvu, pa samim tim i teoriji osnaživanja (Milić, 2002, prema Popović, 2011: 32-34).

Grupni rad i razvoj grupa samopomoći takođe su značajno uticali na razvoj teorije osnaživanja, kao i radovi teoretičarki poput Barbare Solomon², Džudit Li (Judith Lee) i Lorejn Gutierrez³ (Lorraine Gutierrez) (Robbins, Chatterjee i Canda, 1998; Payne, 2005, prema Kletečki Radović, 2008).

2 Barbara Solomon autorka je dela „Black empowerment“ objavljenog 1976.

3 Džudit Li autorka je dela „The Empowerment Approach to Social Work Practice“ (1994), a Lorejn Gutierrez „Empowerment in Social Work Practice“ (2003). Pomenuta dela izuzetno su uticala na koncipiranje ove teorijske perspektive.

Kada govorimo o našem regionu važno je spomenuti rad „Izazovi socijalnog rada sa pojedincem“ (Urbanc, 2006) u kojem nailazimo na raspravu o savremenom socijalnom radu koji je između ostalog zasnovan i na teoriji osnaživanja i antidiskriminatornoj politici i praksi. Možemo reći da se u našoj državi mnoga udruženja/organizacije civilnog društva oslanjaju na ovu teorijsku perspektivu u svom praktičnom radu.

Iz antidiskriminativne i antipotčinjavajuće perspektive „osnovni zadatak socijalnog rada jeste zastupanje nemoćnih pred moćnima, kao bi se otkrilo sistemsko poreklo svih vidova diskriminacije, omogućio ravnopravan pristup resursima, uslugama, pravima i obezbedili uslovi za ravnopravnost svih nezavisno od različitosti“ (Brkić, 2020: 51). Prema Leni Domineli osnovna razlika između antiopresivnog pristupa i tradicionalnih pristupa socijalnom radu jeste što je ovaj pristup baziran na holističkoj osnovi i obuhvata sve aspekte čovekovog života što kasnije otvara mogućnosti za vrednovanje autentičnosti svakog pojedinca i uspostavljanje uzajamnog, saradničkog odnosa sa korisnikom (Dominelli, 2002, prema Milošević, 2020).

Zaključno, sistemske teorije koje govore da pojedinac nije pasivni primalac događaja iz spoljašnje sredine, već akter recipročne interakcije sa njom (Milosavljević, Brkić, 2010). Ove teorije objašnjavaju nezavisnost ali i međusobnu zavisnost i povezanost pojedinca i njegovog okruženja, a fokus intervencije se pomera na socijalnu mrežu i zajednicu da bi se prevazišla izolacija i izgradio osećaj pripadnosti, a fokus prebacio na zajedničko viđenje i rešavanje problema (Kemp, Whittaker, Tracy, 1997, prema Žegarac, 2015). Ekološke perspektive izuzetno su uticale na promenu diskursa u socijalnom radu, na drugačije shvatanje metoda rada pa samim tim i usvanjanje teorije osnaživanja kao okosnice savremenog socijalnog rada.

Teorija osnaživanja u socijalnom radu

„Diskurs osnaživanja pojavio se u socijalnom radu 1970ih, a svoj uspon doživeo je tokom 1980ih godina“ (Lee, Hudson, 2017: 142). Barbara Solomon jedna je od prvih teoretičarki socijalnog rada koja je razvila koncept osnaživanja 1976. godine. Naime, Solomon je identifikovala direktne i indirektne prepreke⁴ (engl. power blocks) na mikro, makro i mezo nivou

---

4 Direktne i indirektne prepreke mogu se definisati kao događaji koji sprečavaju pojedinca u procesu razvoja sopstvenih i socijalnih veština (Solomon, 1987, prema

nametnute uglavnom od onih koji ugnjetavaju kao i velikih institucija koje održavaju stanje „bespomoćnosti“ (Lee, Hudson, 2017). Primena koncepta osnaživanja trebalo bi da obuhvata aktivnosti na sva tri nivoa, sa ciljem jačanja individualnog samopouzdanja kroz fokusiranje na lične resurse, preko podsticanja grupa i zajednica da na osnovu sopstvenih resursa deluju u smeru političke emancipacije pojedinaca i zajednice kao i da utiču na političke procese (Kletečki Radović, 2008).

Li (Lee) navodi da teorija osnaživanja koristi više sočiva za ispitivanje i posmatranje problema. Upravo ta multifokalna vizija uključuje gore pomenute kritičke i feminističke poglede i omogućava povezivanje između sistema kao područja zajedničkih problema koji su identifikovani. Uzimajući u obzir da postoji više mehanizama ugnjetavanja, važni su i etnički i klasni pogledi. Dodavanjem multikulturalnih i globalnih sočiva prepoznaju se različita iskustva ugnjetavanja i pomaže se u analizi razlika u moći u odnosima među ljudima, kulturama i narodima (Lee, 2001).

Univerzalni i ključni koncepti teorije osnaživanja su (Langer, Lietz, 2015: 172):

- „samoefikasnost kao rezultat procesa osnaživanja
- zatim podizanje grupne svesti koja pomaže u obezbeđivanju sigurne pripadnosti
- smanjenje samookrivljavanja odnosno prepoznavanje sistemskih barijera koje vode razumevanju da problem nije osoba
- lična odgovornost za promenu pod pretpostavkom da ako su ljudi deo rešenja oni mogu biti i deo problema
- multifokalna vizija koja se odnosi na to da mnoga, čak i globalna sočiva mogu da se koriste kako bi se identifikovalo ugnjetavanje tako da se oni koji su marginalizovani i oni koji imaju slične probleme ujedine
- dualna perspektiva koja podrazumeva fokusiranje na osobu i okruženje
- produktivna praksa sa ciljem preduzimanja akcija koje se zasnivaju na teoriji
- opresivna klima ili klima ugnjetavanja koja se odnosi na okolnosti i strukturu društva koje omogućavaju ugnjetavanje“.

Važno je napomenuti i da se proces osnaživanja ne kreće uvek linearno kroz ove promene, ali može da obuhvati nekoliko njih istovremeno. Na primer kada se ljudi osećaju moćnije na ličnom nivou, tada mogu prepoznati da „eventualni problem nije povezan direktno sa njima kao rezultat nekog ličnog nedostatka, već može biti stukturalne prirode“ (Langer, Lietz, 2015: 176).

Kao i sve druge teorije, teorija osnaživanja temelji se na određenim principima i pretpostavkama. Za socijalni rad najvažniji su sledeći (Teater, 2010: 173-175): „lično je političko, marginalizacija je sistematična, individualna psihosocijalna transformacija može voditi ka socijalnim promenama, osnaživanje postoji jedino onda kada se ljudi tretiraju dostojanstveno i sa poštovanjem, nehijerarhijski model osnaživanja podstiče promene i osnaživanje vodi ka socijalnoj akciji“.

Glavne ciljeve osnaživanja možemo grupisati na sledeći način: viđenje sebe kao glavnog faktora/činioca za identifikovanje potencijalnih rešenja svog problema, zatim korišćenje znanja i veština socijalnog radnika u sopstvene svrhe, građenje ravnopravnog, partnerskog odnosa sa socijalnim radnikom u procesu i identifikovanja strukturnih prepreka kao složenih, ali otvorenih za promenu (Gutiérrez, Parsons i Cox, 2003, prema Kletečki Radović, 2008: 227).

Područja primene pristupa osnaživanja

Teorija osnaživanja primenjiva je na sva tri nivoa prakse socijalnog rada, što predstavlja njenu prednost u odnosu na neke druge teorijske pristupe. Snaga i moć se može povratiti na nivou mikro prakse kada socijalni radnici razgovaraju sa korisnicima kako bi im pomogli da shvate sopstvenu važnost unutar društva. Radeći na nivou mezo prakse, slično kao kod rada sa pojedincem, socijalni radnici mogu pomoći grupi i zajednici da organizuju svoju kolektivnu svest i povrate moć. Na nivou makro prakse socijalni radnici nastoje da se zalažu za primenu politike koja je inkluzivna, utemeljena na principima socijalne pravde, solidarnosti, jednakosti i oslobađajuća za sve kategorije stanovništva.

Pristup osnaživanja i individualno osnaživanje

Početakom 60-ih godina polako se napušta koncept koji podrazumeva da uzroke problema treba tražiti isključivo u pojedincu, a pažnja se

pomera na procese međusobnog povezivanja i posmatranja čoveka kao aktivnog subjekta svog okruženja (Brkić, 2010). Navedeno znači da se osoba ne formira jedino pod uticajima individualnog razvoja i nasleđa, već i u skladu sa mogućnostima i uslovima koje ima. Pre nego što pređemo na osnaživanje grupa, zajednica i organizacija, neophodno je razviti praksu koja osnažuje pojedince (Adams, 2003). Na individualnom nivou zadatak socijalnog radnika je da podrži i pomogne korisniku u prepoznavanju izvora nemoći, i oslanjajući se na perspektivu snaga pokuša da zajedno sa korisnikom redefiniše takvo viđenje u pozitivnijem kontekstu. Ovaj proces sastoji se iz nekoliko koraka kao što su sticanje svesti o negativnim procesima doživljenim tokom života, zatim identifikovanje indirektnih i direktnih prepreka koje utiču na pozitivan rast i razvoj, razvoj veština, osećaja (samo)korisnosti, samopoštovanja i sl. (Kletečki Radović, 2008). Osnova za osnaživanje pojedinaca leži u istraživanju praksi u vezi sa prevazilaženjem ugnjetavanja, a psihološki uvidi suštinski su važni za razumevanje procesa osnaživanja. Jasno je da prepreke za osnaživanje mogu odražavati te nejednakosti povezane sa ejdžizmom, rasizmom, seksizmom, i drugim dimenzijama koje doprinose ugnjetavanju ljudi. Osnaživanje pojedinaca u velikoj meri oslanja se na psihološke teorije osnaživanja, a posebno na psihologiju nemoći. Primere značajnog razvoja i osnaživanja možemo videti kroz primenu kognitivno bihevioralnih psiholoških tehnika, gde se kroz njihovu primenu korisnicima omogućava da steknu osećaj veće kontrole nad svojim životom (Rappaport, 1984; Swift, Levin, 1987; Vallerstein, 1992; Zimmerman, Rappaport, 1988, prema Adams, 2003). Proces individualnog osnaživanja sastoji se iz 4 povezane faze: osveščivanja u kontekstu želje za promenom, povezivanja i učenja, mobilizacije (preduzimanje koraka i aktivnosti) i doprinosa u smislu prenošenja svih stečenih znanja i veština u svakodnevni život i funkcionisanje pojedinca (Arai, 1997, prema Kletečki Radović, 2008).

Pristup osnaživanja i grupni rad

Kada govorimo o istorijskom razvoju grupnog rada počevši od pokreta do metoda prihvaćenog u socijalnom radu, možemo reći da je taj put transformacije bio težak i praćen stalnim promenama koje su se javljale u društvu u različitim vremenskim periodima i kulturnim okvirima (Vučinić Jovanović, 2020). Socijalni rad sa grupom pojavio se inicijalno kao po-

kret u Sjedinjenim Američkim Državama i spada među prve pokušaje da se oslanjajući na praksu upotrebe potencijali svojstveni iskustvu u maloj grupi i na taj način unapredi dobrobit osoba (Alissi, 1980, prema Vučinić Jovanović, 2020). Prvi volonteri/ke grupnog rada uključivali su se u različite aktivnosti kako bi pomagali i pružali neophodnu podršku vulerabilnim kategorijama stanovništva, siromašnima i obespravljenima. Uzimajući u obzir istoriju socijalnog rada najbolji primer upotrebe teorije osnaživanja u grupnom radu jesu aktivnosti klubova i pokret centara u zajednici iz 1880ih (engl. The Settlement House Movement), započetih trudom društvene aktivistkinje i reformatorke Džejn Adams (Jane Adams). Njeno konstatno naglašavanje snaga grupe i zajednice, njena želja da podstakne dijalog u kontekstu lokalnog okruženja i promovisanje vrednosti koje se tiču preduzimanja političkih i socijalnih akcija u skladu su sa teorijom osnaživanja (Teater, 2010).

Rad Gutierrez (Lorraine M. Gutierrez) na podizanju svesti među ženama u boji važan je ne samo kao grupni rad, već i zato što je ona razvila radnu definiciju osnaživanja, objašnjenje rezultata osnaživanja i tehnika za osnaživanje. Njeni radovi govore o tome kako su potrebe žena „u boji“ kao takve jako retko prikazivane u literaturi o socijalnom radu, iako su baš ove žene činile veliki broj „slučajeva“ na teritoriji SAD-a (Gutierrez, 1990). U svojim istraživanjima govori o borbi ovih žena sa rasizmom, seksizmom i poteškoćama u mentalnom zdravlju koje su za posledicu imale podređeni položaj u društvu i ograničene mogućnosti napredovanja. Gutierrez (1990) govori o osnaživanju kao procesu koji povećava ličnu, međuljudsku i političku moć, omogućavajući pojedincima da poboljšaju svoj život.

Rad u malim grupama smatra se idealnim i prirodnim modalitetom rada za intervencije osnaživanja jer predstavlja mesto gde je moguće integrirati i ostale tehnike i donosi i neke prednosti u odnosu na druge modalitete rada (razvijanje svesti o problemu, razvijanje veština rešavanja problema, angažovanje u uzajamnoj pomoći, igranje uloga (engl. role play), deljenje iskustava i osećanja sa grupom i grupna podrška, veštine asertivnosti, razmena sugestija i ideja).

Pristup osnaživanja i zajednica

Pristupi osnaživanja kao i perspektiva snaga važni su i u praksi socijalnog rada u zajednici jer uzimaju u obzir snage i resurse koji posto-

je na individualnom, porodičnom i nivou zajednice sa ciljem korišćenja istih kako bi se prevenirale poteškoće i kreiralo dovoljno stimulatívno, osnažujuće i podržavajuće okruženje. Svaka zajednica može da se suoči sa problemima i teškoćama ali svaka zajednica poseduje snage, resurse i sposobnosti koje se ne koriste dovoljno ili ostaju neprepoznate. Jednom kada se ovakvi izvori identifikuju mogu biti od koristi kako bi se zaustavili problemi i promovisao pozitivan rast i razvoj (Greene, Lee, 2002, prema Titer, Boldvin, 2017)

Kako su pristupi osnaživanja povezani sa sistemskim pristupima, fokus treba da bude usmeren na individuu u okruženju, ističući značaj sagledavanja pojedinca u zajednici i zajednice u širem kontekstu i socijalnoj strukturi. Životne mogućnosti obespravljenih moraju se posmatrati i kroz promene na makro nivou i nivou politike. Samo na adekvatan način osnaženi pojedinci i grupe mogu zastupati promene, informisati i edukovati javnost o postojanju nejednakosti i potlačivanja i preuzimati svrsishodne akcije sa ciljem promene npr. zakonodavnog okvira (Kletečki Radović, 2008). Odgovarajući primeri takve prakse su izmene i dopune različitih zakona poput Zakona o zabrani diskriminacije (2021), usvajanje Zakona o rodnoj ravnopravnosti (2021) i sl.

Kako bi poboljšali svoje mesto u društvu i obezbedili pristup resursima važno je da se ljudi udružuju i preduzimaju socijalne akcije kao jedan važan aspekt kritičkog socijalnog rada. Upravo u ovom kontekstu socijalni radnik ima važnu ulogu. Naime, on treba da podržava, podstiče, ohrabruje i pomaže organizovanje grupa za preduzimanje socijalnih akcija u cilju ostvarivanja prava i uključivanja u odluke one grupe u čijem je to interesu. Možemo konstatovati da su modeli socijalne akcije i socijalnog zastupanja itekako učinkoviti kada je u pitanju zaštita interesa nemoćnih i obespravljenih. Cilj osnaživanja u zajednici jeste da se marginalizovane grupe koje ne poseduju dovoljnu moć u saradnji sa drugima (akterima u zajednici, stručnim radnicima), osnaže kako bi mogli da preduzimaju i učestvuju u akcijama za postizanje promena u društvu i vlastitom insteresu (Petrović, Macanović, 2019). Sve navedeno predstavlja i nužne preduslove za stvaranje inkuzivnog društva kroz prihvatanje, poštovanje različitosti i podrška onima kojima je ona neophodna.

Pregled istraživanja

Istraživanje efikasnosti pristupa zasnovanih na osnaživanju može se pokazati teškim, posebno s obzirom na to da se stepen do kojeg je neko osnažen može razlikovati od osobe do osobe i može se percipirati na različite načine. Veliki broj istraživanja o efikasnosti pristupa zasnovanog na osnaživanju uključio je neke aspekte grupnog rada. Na primer, Vail i Ksenakis (2007, prema Teater, 2010) otkrili su da su žene sa hroničnim fizičkim smetnjama izvestile o povećanom samopoštovanju i ličnom rastu kroz ženske grupe za podršku koje su imale osnovu pristupa osnaživanja. Takođe, sprovedena su istraživanja sa grupom ljudi obolelih od HIV/AIDS-a koji su izvestili o ličnom napretku i osnaživanju, što ukazuje na efikasnost grupne interakcije u jačanju i osnaživanju pojedinaca (Marino i sar., 2007, prema Teater, 2010). Ova praksa primenjuje se u radu sa brojnim populacijama, uključujući dobrobit porodica i dece (Early and GlenMaye, 2000), kao i rad sa starima i obezbeđivanje dugotrajne nege. Znatno broj istraživanja sproveden je u oblasti vezanoj za mentalno zdravlje. Primena ovog pristupa značajno doprinosi većoj percepciji kvaliteta života i redukovanju simptoma svih onih koji su prošli kroz ovakve programe osnaživanja.

Zatim, na primer Tuli (Tully) uspešno je adaptirao ovaj koncept i njegovu primenu u radu sa LGBT populacijom, dok su istu perspektivu Gutierrez i Luis (Gutierrez; Lewis) primenjivali u radu sa ženama „u boji“. Letendre (Letendre) primenjivao je perspektivu osnaživanja u radu sa decom u školskom okruženju, a Endrjuz, Gvadalupe i Bolden (Andrews; Guadalupe; Bolden) u radu sa ženama sa iskustvom siromaštva. Džonson i Li (Johnson; Lee) razvili su primenu ovog pristupa u radu sa beskućnicima (Lee, Hudson, 2017).

Li (Judith Lee) je sprovela demografsku i statističku studiju (2008 godine) sa 133 beskućnika i ljudima sa niskim prihodima okupljenim u Fort Majers parku u SAD-u (Fort Myers) radi obroka, socijalizacije, religioznih uverenja i drugih (socijalnih i materijalnih) usluga. Glavna istraživačka pitanja odnosila su se na to da sazna ko su zapravo ti ljudi, kakvo je njihovo iskustvo, sa čime su se suočavali i šta je to što bi im pomoglo u kontekstu osnaživanja. Li i njena asistentkinja su tokom istraživačkog procesa snimile audio traku sa rečima koje su ispitanici izgovarali tokom intervjuja. Glavni nalazi ove studije ticali su se važnosti sistema podrške koji je izgrađen u pomenutom parku, zatim važnosti podrške i empatije

kao i obezbeđivanja neohodnih usluga. Mnogi ispitanici izražavali su zahvalnost na tome što ih je neko pitao za njihova razmišljanja i iskustva, što je bilo izuzetno osnažujuće (Lee, Hudson, 2017).

Sličnu studiju sa ciljnom grupom bivših beskućnika i ljudi sa niskim prihodima (različitih godina i etničkog porekla iz njene grupe za podršku Tuesday Clubhouse) Li je sprovedla 2015. godine. Glavni cilj ovog istraživanja bilo je identifikovanje faktora koji su imali najveći uticaj na osnaživanje kod ovih ljudi iz njihove perspektive. Faktori koji se pojavljuju kao odgovor su sledeći: vera u Boga- religiozna uverenja, participacija u grupi, veza sa porodicom i prijateljima, određeni ljudi kao oni koji doprinose osnaživanju, pomaganje drugima kao osnažujuće iskustvo, terapija, posao i sl. Narativi ispitanika govore i da je studija sama po sebi bila osnažujuća jer je uvažavala njihovo lično iskustvo i razmišljanja (Lee, Hudson, 2017).

Istraživanje pod nazivom: „Uloga socijalnih radnika u osnaživanju: glasovi korisnika i profesionalaca“ (Boehm, Staples, 2001), pokazalo je da postoje važne razlike u tome kako ove dve grupe razumeju osnaživanje. Istraživanje je sprovedeno u Izraelu i obuhvatilo je 145 učesnika raspoređenih u 20 fokus grupa (12 sa korisnicima i 8 sa socijalnim radnicima). Ovo istraživanje omogućilo je korisnicima da izraze samostalno svoje mišljenje o procesu osnaživanja. Fokus grupe su obuhvatile različite učesnike, ljude iz gerontoloških centara, aktiviste u zajednici, samohrane roditelje, tinejdžere i socijalne radnike. Nalazi istraživanja ukazali su na niz pitanja počevši od potrebe za povezivanjem procesa i ishoda osnaživanja do različite uloge socijalnih radnika. Kada se raspravljalo o procesima i ishodi- ma mnogi korisnici su naglasili povezanost troškova procesa sa ishodi- ma, kao i koristi u kontekstu opipljivih rezultata. Pozitivan odnos između ovih varijabli činio bi osnaživanje smislenim i vrednim u smislu vremena i uloženog truda. Sa druge strane socijalni radnici nisu se toliko fokusirali na konkretne rezultate koliko na kognitivne procese i promene u ponašanju korisnika, tako da preporuke ovog istraživanja predlažu da teoretičari i socijalni radnici treba da integrišu i naglašavaju stavove korisnika prilikom razmatranja odnosa između procesa i krajnjeg ishoda. Nalazi istraživanja takođe ukazuju i na različita očekivanja među ispitanicima u pogledu uloge socijalnih radnika gde su na primer stariji ljudi očekivali veće učešće i kontinuirano vođenje od strane socijalnih radnika, za razliku od tinejdžera koji su očekivali ograničeniji period intervencije. Ovo je tema koju je neophodno detaljnije analizirati u smislu očekivanja različitih grupa shodno

njihovim potrebama. Da bi radili u istinskim partnerskim odnosima neophodno je da socijalni radnici slušaju i uče iz stavova i znanja korisnika. Takođe, ovo istraživanje je kroz fokus grupe pokazalo da učešće socijalnih radnika u fokus grupama može imati pozitivno i osnažujuće dejstvo na korisnike i proces osnaživanja. Ovo istraživanje je pokazalo da nije krajnji cilj doprineti jednoj opštoj teoriji osnaživanja namenjenoj za sve populacije već ukazuje na potrebu formulisanja različitih skupova pretpostavki i predviđanja za različite populacije (Boehm, Staples, 2001).

Prednosti i ograničenja teorije osnaživanja

Kao jedna od najvećih prednosti koju možemo konstatovati jeste prilagodljivost pristupa osnaživanja u smislu mogućnosti kombinovanja sa drugim metodama. Na primer, socijalni radnik može da koristi kognitivno bihevioralnu terapiju u radu sa detetom sa problemima u ponašanju u školskom okruženju, ali može iskoristiti pristup osnaživanja za istraživanje detetovog osećaja sopstvene vrednosti i samopoštovanja i uticaj škole na njegovo ponašanje (Teater, 2010). Takođe, ovaj pristup je po prirodi anti-opresivan, upotrebljava se od procene do intervencije i može se koristiti u kombinaciji sa drugim pristupima kao na primer pristupom zasnovanom na snagama, pristupom usmerenim na osobu (person- centred approach) i praksom usmerenom na rešenje (solution- focused practice) i sl. Značajna razlika u odnosu na medicinski model jeste što su ovde korisnici eksperti za svoja iskustva i situacije. Ovaj pristup ima za cilj osnaživanje i davanje moći i kontrole korisnicima na njihovom putu razvijanja i napredovanja. Najvažniji princip koji socijalni radnici tu primenjuju jeste participacija i može se primeniti u raznim okruženjima. Važno je napomenuti i da sve alate i veštine koje su korisnici stekli tokom procesa osnaživanja mogu koristiti i kasnije nakon prestanka rada sa socijalnim radnikom (Teater, 2010).

Uprkos svim ovim prednostima, kao što su jačanje personalnih snaga, uklanjanje barijera, sprovođenje društvenih promena kao primarnih ciljeva, teorija osnaživanja ima određene mane. Naime, može se reći da ona nije perspektivna u pogledu toga kako svaka od ovih promene treba da se ostvari. S tim u vezi, teško je izmeriti uspeh teorije osnaživanja bez merenja svakog pojedinačnog dela, iako ukupan rezultat može biti uspešna društvena promena (Langer, Lietz, 2015). Takođe, osnaživanje možda nije isto za sve. Šta jedan pojedinac ili grupa može smatrati osnaživanjem, dru-

gi pojedinac ili grupa može smatrati da ne osnažuje (Adams, 2003). Ovo ograničenje naglašava potrebu za radom u saradnji sa korisnicima, mapiranje potreba i uvažavanje njihove perspektive. Proces osnaživanja nekada može biti predug. Mogu postojati i neke situacije u kojima socijalni radnici žele da određenoj grupi pruže okruženje za osnaživanje, a pritom izgube pojedinca i njegove individualne potrebe iz vida. Stoga socijalni radnici moraju da vode računa o vrsti i obimu posla koji se može obaviti bez gubitka kvaliteta ili dubine rada (Adams, 2003).

Kako bismo ilustrovali ograničenje primene ove teorije na konkretnom, praktičnom nivou možemo se polužiti primerom svih ustanova zatvorenog tipa. Kao jedna od prepreka primene teorije osnaživanja nameće se prepreka njene adekvatne implementacije na primer u radu decom iz popravnih domova. Nedostatak materijalnih resursa kao i nedovoljna obučenost zaposlenih na primer može rezultirati lošijim uslovima rehabilitacije i osnaživanja štićenika. Zatvorenost ovih institucija za komunikaciju sa različitim subjektima koji bi mogli da učestvuju u rehabilitaciji dodatno doprinosi isključenosti štićenika iz društvene sredine, smanjenom socijalnom funkcionisanju i stigmatizaciji.

Zaključak

Novе društvene promene zahtevaju redefinisane sistema kao i prilagođavanje socijalnih radnika. Današnja realnost koja obiluje ratovima, siromaštvom, diskriminacijom, predstavlja kontekst u kome socijalni rad može da zauzme važno mesto.

U svakom društvu postoje određene grupe ljudi koje se po svojim karakteristikama izdvajaju od drugih, a kojima je neophodno obezbediti participaciju i uspešnu integraciju u sve društvene sisteme, kao i očuvanje osnovnih ljudskih prava (osobe sa invaliditetom, osobe sa duševnim oboljenjima, deca sa smetnjama u razvoju, stariji i sl.) Marginalizacija ovih društvenih grupa produkt je samog društva, a pokušaji rešavanja ovakvih i sličnih poteškoća rezultirali su nastajanjem mnogih modela rada, pa tako i socijalnih i ekoloških, koji predstavljaju uporište teorije osnaživanja (Zević, 2014). Oslanjanje na teoriju osnaživanja implicira korišćenje korisnikovih kreativnih potencijala i verovanje u njegove resurse i snage, a sve u cilju postizanja promene u životnim uslovima. "Biti etički osvešćen socijalni radnik znači znati koristiti korisnikovo znanje, slušati njegove

želje i iskoristiti njegovu snagu za pozitivne ishode u budućnosti” (Kletečki Radović, 2008: 216). Proces osnaživanja odvija se na individualnom, međuljudskom i institucionalnom nivou. Pojedinci razvijaju svest o tome da njihove sposobnosti utiču na druge i da zajedno rade na promenama na makro i mezo nivou, a ujedno doživljavaju i povećanje lične moći na mikro nivou. Koncepti i tehnike osnaživanja koje socijalni radnici koriste u radu u svom fokusu imaju pitanja disbalansa moći i pomažu korisnicima na putu ka osnaživanju.

Usvajajući nova znanja, tehnike i veštine socijalni radnici trebalo bi da se zalažu za osnažujući nasuprot paternalističkom socijalnom radu. Kako je ovaj pristup dizajniran za rad sa ugroženim i potlačenim društvenim grupama, kao i kulturološki osetljivim stanovništvom, važno je naglasiti da socijalni radnici koji koriste ovaj pristup moraju biti osposobljeni za kulturno kompetentnu praksu. Važnost efikasne komunikacije takođe se ne može ignorisati, jer je postalo jasno da ukoliko žele da doprinesu promenama u životu svojih korisnika, stručni radnici moraju biti u stanju da ostvare vezu sa njima, da ih aktivno slušaju, podržavaju, zastupaju i uključuju u sve odluke važne za njihov život. Isto tako, stručni radnici koji primenjuju ovaj pristup u svom praktičnom radu treba pre svega da budu svesni sopstvenih izvora moći na svim nivoima, kao i da kritički i refleksivno procenjuju sopstvena iskustva ugnjetavanja koja mogu uticati na rad sa korisnicima.

Savremena praksa kao i napuštanje tradicionalnih metoda rada sa sobom donosi nužne promene koje iziskuju i promene kod samih stručnih radnika, i predstavljaju izazov za sistem socijalne zaštite. Wulf (2011, prema Lee, Hudson, 2017) zaključuje da opstanak socijalnog rada u postmodernom društvu zavisi od pronalaženja i razvijanja novih paradigmi i pristupa poput osnaživanja socijalno isključenih. Zbog toga je neophodno realizovati i što veći broj istraživanja kako bismo dobili relevantne podatke koji bi poslužili kao oslonac prilikom primene teorije osnaživanja u praksi kod nas.

U kapitalističkom društvu organizovanom prema zakonima tržišta socijalni rad je u riziku da bude razapet između interesa kapitala i vladajuće ideologije sa jedne strane i korisnika i njihovih potreba sa druge. Korisnici socijalne zaštite imaju potrebe za uslugama, mogućnosti da ostvaruju prava po različitim osnovama, ali i potrebe da ih neko osnažuje i podrža-

va u tim procesima. Da bi korisnici ostvarili pravo na uslugu koja im je potrebna pored toga što treba da učestvuju u donošenju odluka potrebno je da imaju sve informacije. Pravo na tačnu i blagovremenu informaciju je jedno od osnovnih prava korisnika. Takođe im je potrebno omogućiti pristup uslugama kao i izbor pružalaca. Kako bi ovakav sistem socijalne zaštite funkcionisao potrebno je razvijati mehanizme kontrole, a posebno procedure putem kojih se korisnici mogu izjasniti o kvalitetu usluge (žalbe, pritužbe). U tom kontekstu nameću se razna pitanja, poput na primer toga da li je ispravno osnaživati ljude ukoliko se time uvećava broj zahteva nekih grupa na račun drugih u okolnostima evidentno ograničenih resursa?

Korisnike je neophodno osnaživati da se izjasne o tome koje su im usluge potrebne, odnosno primati njihove zahteve za pružanjem usluge bez obzira na liste čekanja ili nepostojanje konkretne usluge. Naime, socijalne službe su u obavezi da dostavljaju godišnje izveštaje o radu nadležnim institucijama, a taj način rada predstavlja priliku da centri za socijalni rad na najkonkretniji način iskažu potrebe korisnika (u kvantitativnom i kvalitativnom smislu) za širenjem usluga i uspostavljanjem novih. Takođe je neophodna intenzivnija saradnja socijalnih službi sa samim korisnicima i njihovim udruženjima kroz organizovanje okruglih stolova, tribina, kao i osnaživanje korisnika za javno nastupanje. Pomenuto može biti efikasan vid „pritiska“ na donosioce odluka u pogledu kreiranja politika kako na centralnom tako i na lokalnom nivou. Da bi se na oba nivoa kreirali odgovarajući zakoni i strategije potrebno je da država i lokalna samouprava ima odgovarajuće pokazatelje o ugroženosti ranjivih grupa. Na osnovu takvih podataka odnosno precizno mapiranih potreba za uslugama mogu se definisati prioriteti, a na osnovu toga utvrđivati i povećavati sredstva te kreirati podsticajne mere.

Pored toga što je potrebno osnaživati marginalizovanog pojedinca, jednako je potrebno osnaživati organizacije civilnog društva koje se bore i zastupaju prava marginalizovanih grupa. Prilikom donošenja zakona ili kreiranja podsticajnih mera potrebno ih je suštinski uključivati u neposredan rad. Ukoliko se poštuju prioriteti u smislu broja građana koji su ostali bez usluge, broja nedostajućih usluga, ključnih mesta na kojima je npr. potrebno ukloniti barijere odnosno važne ustanove učiniti pristupačnim za osobe sa invaliditetom, na bolji način bi se koristila sredstva za marginalizovane grupe građana. Možemo konstatovati da aktuelno imamo liste čekanja, nedovoljan broj usluga, donošenje populističkih mera koje

za sada ne daju rezultate, naspram izuzetno niskog iznosa dečijeg dodatka koji je namenjen siromašnim porodicama, niskog iznosa novčane socijalne pomoći kao i nedovoljno sredstava za širenje i razvijanje usluga socijalne zaštite. Zbog toga je potrebno kontinuirano osnaživati kako pojedince tako i grupe u borbi za nedostajuće usluge čime bi se smanjila njihova međusobna konkurencija za oskudne resurse, a povećale šanse za dostojanstven život.

Literatura

- Adams, Robert (2003). *Social Work and Empowerment*. London, BASW/Macmillan – now Palgrave Macmillan. Dostupno na: <http://ndl.ethernet.edu.et/bitstream/123456789/47318/1/15.Robert%20Adams.pdf>, Pristupljeno: 20.1.2022.
- Ajduković, Marina (2003). Socijalna akcija u zajednici. U: Ajduković, D. (ur.), *Socijalna rekonstrukcija zajednice: Psihološki procesi, rješavanje osukoba i socijalna akcija*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć, 271-307.
- Boehm, Amnon i Staples, Lee (2001). The Functions of the Social Worker in Empowering: The Voices of Consumers and Professionals. Conceptual and methodical issues. *Rehabilitation Psychology*, 43(1), 3-16. <https://doi.org/10.1093/sw/47.4.449>
- Brkić, Miroslav (2010). *Zastupanje u socijalnom radu*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka.
- Džamić, Vladimir, Kostić, Marija, Stefanović, Danka, Arežina, Nada (2015). Moć u organizacijama i njene ključne karakteristike. *Synthesis, International Scientific Conference of IT and Business-Related Research*, 308-310. doi:10.15308/Synthesis-2015-308-310.
- Early, Theresa, GlenMaye, Linnea (2000). Valuing Families: Social Work Practice with Families from a Strengths Perspective. *Social Work, Volume 45, Issue 2, March 2000*, 118-130. <https://doi.org/10.1093/sw/45.2.118>
- Franklin, Anita, Sloper, Patricia (2006). *Participation of disabled children and young people in decision-making relating to social care*. Heslington, York, Social Policy Research Unit, University of York, pp. 3-15. DOI:10.1093/bjsw/bch306
- Freire, Paulo (2002). *Pedagogija obespravljenih*. Zagreb: Odraz - Održivi razvoj zajednice. Dostupno na: <https://www.odraz.hr/wp-content/uploads/2020/09/paulo-freire-pedagogija-obespravljenih.pdf> Pristupljeno: 26.3.2022.
- Gentle-Genitty, Carolyn, Haiping Chen, Karikari, Isaac, Barnett, Crystal (2014). Social Work Theory and Application to Practice: The Students' Perspectives. *Journal of Higher Education Theory and Practice vol. 14(1), pp. 36-47*. Dostupno na: <https://scholarworks.iupui.edu/handle/1805/11953> Pristupljeno: 28.12.2021.
- Gutiérrez, Lorraine M. (1990). Working with women of color. An empowerment perspective. *Social Work, Social Work 35 (2)*, 149-153. <https://doi.org/10.1093/sw/35.2.149>
- Kletečki Radović, Marijana (2008). Teorija osnaživanja u socijalnom radu. *Ljetopis socijalnog rada 15 (2)*, 215-242. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/29382> Pristupljeno: 10.2.2022.

- Langer, Carol, Lietz, Cynthia (2015). *Applying Theory to Generalist Social Work Practice: A Case Study Approach*. Hoboken, New Jersey, pp. 7-26.
- Lee Judith, Hudson, Rhonda (2017). Empowerment Approach to Social Work Practice. In: Turner, F. ed. *Social Work Treatment: Interlocking Theoretical Approaches. Sixth Edition*. New York: Oxford University Press. 142-162.
- Lee, Judith (2001). *The empowerment approach to social work practice: Building the beloved community* (2nd ed.). New York: Columbia University Press, pp. 157-174. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/304628424_The_Empowerment_Approach_to_Social_Work_Practice_Building_the_Beloved_Community_2001_Columbia_University_Press_New_York Pristupljeno: 10.3.2022.
- Milošević, Nataša (2020). Perspektive antipotčinjavajuće prakse u socijalnom radu. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka, broj 23*, 283-297. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka.
- Petrović, J., Macanović, N. (2019). Siromaštvo – Teorijske kontroverze i njihove implikacije na socijalni rad. *Svarog br. 19, str. 149-159*. DOI 10.7251/SVR1919149P
- Popović, Mirjana (2011). *Feminizam, rod i konstituisanje rodnog identiteta*. Nikšić: Univerzitet Crne Gore, Filozofski fakultet, 29-39. Dostupno na: <http://www.socioloska-luca.ac.me/PDF16/Popovic,%20M.,%20Feminizam,%20rod%20i%20konstituisanje%20rodnog%20identiteta.pdf> Pristupljeno: 22.3.2022.
- Službeni glasnik RS (2021). *Zakon o rodnoj ravnopravnosti*. Beograd: "Sl. glasnik RS", br. 52/2021.
- Službeni glasnik RS (22/2009 i 52/2021). *Zakon o zabrani diskriminacije*. Beograd: "Sl. glasnik RS", br. 22/2009 i 52/2021.
- Spiker, Pol (2014). *Socijalna politika: teorija i praksa*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka.
- Teater, Barbra (2010). *An introduction to applying social work theories and method*. Open University Press, Berkshire England, pp. 1-16; 54-70.
- Titer Barbara, Boldvin, Mark (2017). *Socijalni rad u zajednici - uvođenje promena*. Prevele sa engleskog jezika Stoeckel D. i Burgund A. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka.
- Urbanc, K. (2006). *Izazovi socijalnog rada s pojedincem*. Zagreb: Alinea.
- Vučinić Jovanović, Marija (2020). Istorijski razvoj grupnog rada: od pokreta do metoda u socijalnom radu. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka, broj 23*, 299-318. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka.
- Zećirević, Esad. (2014). Teorija osnaživanja u penalnom sustavu. *Andragoški glasnik Vol. 18, br. 1*, 73-82. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/139164> Pristupljeno: 1.7.2021.
- Žegarac, Nevenka (2015). *Od problema do prilika u vođenju slučaja, priručnik za praktičare*. Beograd: Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Centar za istraživanja u socijalnoj politici i socijalnom radu.

MIONA GAJIC⁵

THE INDIVIDUAL AND SOCIETY FROM THE POINT OF VIEW OF THE THEORY OF EMPOWERMENT IN SOCIAL WORK

Summary

The main goal of this paper is to present the theory of empowerment and its basic elements, advantages and limitations, as well as to identify necessary changes important to improve the application of this concept in practice, with the aim of empowering both individuals and society. The paper is based on the analysis of the existing scientific literature, and the method of work used in the paper is the analysis of the content of documents. In order to achieve these goals, it is necessary to first define the basic concepts important for understanding the theory of empowerment. Then we will briefly look at the historical development, and then at the developmental course of the theory and its position in social work. We will discuss in more detail the areas of application of empowerment theory at the individual, group and community level. In order to make this paper more complete, we will present several researches as examples of success and positive outcomes of the application of this theoretical perspective and the method of direct work with users. In conclusion, we will address the need to change the social protection system and adopt new skills and methods of work of employees, as well as the need to empower users in order to develop new missing services.

Keywords: *theory, empowerment, forces, marginalization, oppressed groups.*

---

⁵ University of Belgrade, Faculty of Political Science, miona.gajic@fpn.bg.ac.rs